

Egy elkötelezett történész

Beszélgetés Stefan Bergerrel,
a Bochumi Ruhr Vidéki Egyetem professzorával

Stefan Berger főként angliai és walesi tanulmányok, majd történészi pályakezdés után 2005-től professzor a Bochumi Ruhr Vidéki Egyetemen, ugyanott a Társadalmi Mozgalmak Történetét Kutató Intézet vezetője. 2011-től a Ruhr-Alapítvány elnöke, a „Writing the Nation” című nagyszabású kutatási projekt kezdeményezője. Számos nemzetközi publikációja jelent meg társadalomtörténeti kérdésekről, a nemzeti ideológia historiográfiai vonatkozásairól, illetve a történetírás elméleti kérdéseiről. Főbb művei az interjúban említettek között: The British Labour Party and the German Social Democrats 1900–1931 (1994), Inventing the Nation: Germany (2004), Friendly Enemies: Britain and the GDR, 1949–1990 (2010).

Kérem, beszéljen nekünk családi háttéréről és egyetemi éveiről.

Munkáscsaládból származom. Édesapám villanyszerelőként dolgozott a Henkel vegyipari óriásműveknél Düsseldorfban, édesanyám könyvelő volt egy kis áruházban. Egy kis vállalati társasházban laktunk tizenhárom éves koromig, szüleim akkor vásároltak önálló lakást, amely közel volt ehhez a házhoz. Szüleim szociáldemokrata beállítottságúak voltak. Mindig jó teljesítményre sarkalltak az iskolában, és a tanulást fontosnak tartották. Szeretetteljes és kedves otthont teremtettek, mindezekért nagyon hálás vagyok nekik. Az általános iskolában jól teljesítettem, és az iskola azt ajánlotta, hogy gimnáziumban folytassam tanulmányaimat. Az említett munkáskörnyezetben barátaim közül csak néhánynak sikerült ide bejutni. Első kézből tapasztalhattam meg a német oktatási rendszer igazságtalanságát: korai időszakban szelektálja a diákokat, társadalmi helyzetüknek megfelelően. A gimnáziumban két év elteltével újabb szelekciós forduló következett, amelyet eufémisztikusan „orientációs szakasznak” (*Orientierungsstufe*) hívnak. Két kezemen meg tudom számolni azokat, akik az ötödik évfolyamtól kezdve ezt túlélték, jómagam közöttük voltam. 1983-ban évfolyamelsőként érettségiztem. Iskolai éveim során számos tanárom volt, akik fontosak voltak számomra, és szellemi fejlődésemre befolyást gyakoroltak. Civil szolgálatomat (meggyőződéses ellenzője vagyok a katonai szolgálatnak, s generációm körülbelül feléhez hasonlóan megtagadtam ennek teljesítését) követően Kölnben kezdtem meg egyetemi tanulmányaimat, ahol történelmet, politikatudományt és német irodalmat hallgattam. Az egyetem jelölt a Nemzeti Ösztöndíj Alap ösztöndíjára, amelyet 1984-ben el is nyertem. Két év után sikerrel letettem a „*Zwischenprüfung*”-ot, elnyertem az úgynevezett Rhodes ösztöndíjat az Oxfordi Egyetemen. Itt történelmet és német irodalmat tanultam egy második BA fokozat megszerzése céljából, egy félév után azonban közvetlenül bekapcsolódtam a PhD képzésbe, miután elhatároztam, hogy disszertációt készítek a Német Szociáldemokrata Párt és a Brit Munkáspárt fejlődéséről történetük első három évtizedében. A témakörrel nemcsak tudományos, hanem politikai

céljaim is voltak. Baloldali szociáldemokrataként tekintettem magamra, s többet akartam tudni e baloldalról mind régi, mind új hazámban.

Mely professzorok voltak Önre a legnagyobb hatással?

Kölnben elsősorban Eberhard Kolb professzor gyakorolt rám mély benyomást. Több szemináriumát látogattam, amelyek a német munkásmozgalmat elemezték. Ő bátorította ilyen irányú érdeklődésemet. Nagyon inspirálónak tartottam Peter Alter professzor nacionalizmusról és a nemzeti identitásról tartott szemináriumait, ő Nagy-Britanniában egyfajta szellemi mentorom is lett, mivel a londoni Német Történelmi Intézetben dolgozott. Politológiában különösen Peter Graf von Kielmansegg professzorral alakítottam ki jó viszonyt, aki a Német Nemzeti Ösztöndíj Alapnál volt patronusom. Megragadott érdeklődése a politikaelmélet és a filozófia iránt. Végül Kölnben Peter Conradi professzor volt vonzó számomra, a politikai tekintetben elkötelezett professzor modelljeként. Nagy hatást gyakorolt rám tevékenysége, amely bemutatta, hogy a német irodalomtudomány mennyire összekapcsolódott a nacionalista politikával, és hogy művelői közül sokan támogatták a nemzeti szocializmust. Az ő szemináriuma gyakran hallgatók százait vonzotta, és egyfajta vitafórumként is funkcionált: néhány hallgató aktívan közreműködött, míg a többiek csak „csendestársak” voltak. Ez rávilágított a német tömegegyetemi rendszer összes nyomorúságára, ahol az oktató–hallgató arány nagyon torz volt az 1980-as években. Oxfordban a témavezetőim életbevágóan fontosak voltak a szellemi fejlődésem szempontjából: Tony Nichollstól és Ross Mckibbintől sokat tanultam a brit és a német történelemről, valamint a két ország munkásmozgalmáról. Hasznos tanácsadóim voltak a PhD dolgozat írásának és az ehhez kapcsolódó kutatások gyakran magányos éveiben.

Hogy alakult pályafutása az egyetemi évek után?

Még nem szereztem meg a PhD fokozatot, amikor már tanársegédi álláshoz jutottam, a Plymouth-i Egyetem (akkor még Dél-Kelet-Angliai Politechnikum) Modernkori Brit Történelmi Tanszékén. Kollégáim, Nick Smart és Kevin Jeffereys fontos mentoraim lettek, sokat tettek azért, hogy befejezhessem a PhD disszertációmát Oxford-ban, „The Labour Party and the SPD. A Comparison of their Structure and Development and a Discussion of the Relation Between the Two Movements, 1900–1933” címmel. 1991-ben Plymouthból a Cardiffi Egyetemre távoztam, ahol kilenc éven keresztül német történelmet tanítottam. Cardiffban különösen szoros kapcsolatot alakítottam ki David Jackson és David Hanley kollégákkal, akik fiatal kutatóként bátorítottak és időt szántak rám, segítőkész tanácsokkal és anyagi támogatással láttak el. Ekkoriban Kevin Passmore, Hugh Compston és más kollégáim is fontosak voltak intellektuális fejlődésem szempontjából, s a mai napig közeli kapcsolatban maradtam ezzel az egyetemmel, az intézmény 2016-ban tiszteletbeli professzori címmel tüntetett ki, amire igen büszke vagyok. 2000-ben professzori állást ajánlottak a Cardiffhoz közel eső Glamorgani Egyetemen. Akkor szembesültem a brit egyetemi rendszer sznobizmusával: a Cardiffi Egyetem akkori rektorhelyettese magához hívatott, és arra próbált rávenni, hogy fogadjam el docensi előléptetésemért Cardiffban, és utasítsam vissza a professzortúst Glamorganban. Megköszöntem ajánlatát, de azt válaszoltam, hogy inkább a professzori állást választom, mire ő némileg magából kikelve válaszolta: „Ha ezt teszi, soha többé nem fog rendes egyetemre kerülni!” Hát igen, Glamorgant igen „rendes” egyetemnek találtam, csodálatos kollégákkal, akik közül sokan a mai napig közeli barátaim. Chris Williamsszel, aki már a Cardiffi Egyetemen barátom volt, megalapítottam a Glamorgani Határközi Kapcsolatokat Kutató Központot/Intézetet (Centre for Border Studies at Glamorgan), amely a Hefcw (Higher

Education Funding Council for Wales – Wales-i Felsőoktatási Alapítvány Tanácsa) támogatásával működött. 2005-ben egyidejűleg három professzori ajánlatot kaptam a Birminghami, a Nottinghami és a Manchesteri Egyetemekről, végül Manchester mellett döntöttem. Tizenöt év után hagytam el szeretett Walesemet, hogy Anglia északi részén telepedjek le. Manchesterben a Jean Monnet Kiválósági Központot (Centre for Excellence) vezetem, és ismét csak fontos szellemi kapcsolatokat építettem ki, különösen Kevin Morgannel. 2011-ben azonban ajánlat érkezett a Bochumi Egyetemtől, hogy mint a társadalomtörténet professzora legyek a társadalmi mozgalmak történetével foglalkozó intézet (Institute for Social Movements/Institut für Soziale Bewegungen) igazgatója, valamint a Ruhr-Alapítvány ügyvezető igazgatója. (A Ruhr-Alapítványt 1998-ban alapították a Ruhr-vidék történelmi és kulturális örökségének gondozása, jelenének dokumentálása céljából – E. V.) Maga az állás nagyon vonzó volt, s növekvő elégedetlenségem az Egyesült Királyság-beli felsőoktatás fokozódó üzletiesedésével, önelégültségével és neoliberalizálódásával hozzájárult ahhoz a döntésemhez, hogy elhagyjam Nagy-Britanniát, és visszatérjek Németországba, amely 1980 és 2010 között szinte teljes átalakuláson ment keresztül.

Milyen tapasztalatokra tett szert Bochumban ez ideig?

A Bochumban töltött eddigi hét évem igen élvezetes volt. Számos kutatási projektet alakítottam ki, és kutatási támogatást szereztem az Európai Uniótól (Horizon 2020), a Német Nemzeti Kutatási Alaptól (DFG), valamint egyéb alapítványoktól (Volkswagen, Thyssen, Gerda-Henkel Alapítványok), ezenfelül sikeres együttműködést alakítottam ki politikai alapítványokkal is, köztük a Friedrich Ebert és Rosa Luxemburg Alapítványokkal.

Mindezekon felül együttműködtünk a Hans Böckler Alapítvánnyal, a Német Szakszervezeti Mozgalom Alapítványával. Regionális szinten, Észak-Rajna-Vesztfália Ruhr vidékén közeli munkakapcsolatban vagyunk a Ruhr Regionális Szövetséggel, Észak-Rajna-Vesztfália különböző minisztériumaival és olyan egyéb intézményekkel, mint a Ruhrkohle AG és RAG Alapítvány, amelyek nagyvonalúan támogatták a bányászat, valamint a deindusztrializáció történetére irányuló kutatásainkat. Sikeresen megnyertem e tevékenységek számára több posztdoktori munkatársat (9) és PhD hallgatót (23), akikkel egy sor kutatási projektet valósítottunk meg a szociális és munkásmozgalmak, az iparosodás és a deindusztrializáció, a bányászat, az emlékezet, a történetírás és a nacionalizmus történetéről. A Szociális Mozgalmak Történetének Intézete a Ruhr Egyetem, valamint a Ruhr Alapítvány, a két intézmény, amelynek vezetése megtiszteltetés számomra, szellemileg nagyon ösztönző, s az évenként megrendezett számos konferencia, workshop és szeminárium tanúsítja, hogy nagyon termékeny közeget. Összességében nehezen tudok akár csak egyetlen negatív aspektust is említeni, csak remélni tudom, hogy ez a jövőben is így marad.

Mit tanít Bochumban, és milyen tapasztalatai vannak minderről?

Eltekintve a hetenként tartott kutatási szemináriumoktól, melyekre Bochumon kívülről hívok meg előadni kollégákat, s amelyek az intézetben kezdeményezett kutatások megvitatására is fórumot biztosítanak, a korábbiakban vázolt témakörökben tartok előadásokat és szemináriumokat. Meggyőződésem, hogy a felsőoktatásban folyó oktatási munkának a saját kutatásokra kell támaszkodnia, sőt ez utóbbiaknak kell vezérelnie az előzőt. Kiegyensúlyozott álláspontot képviselek tehát e tekintetben, nagy hatást gyakorolnak rám hallgatóim Bochumban, akik közül számosan nemcsak keményen dolgoznak, hanem igen tehetségesek is. Nagy-Britanniában számos kutatóprofesszorral találkoztam, akiknek nem volt oktatási

kötelezettségük, jómagam ellenben mindig tanítottam, s ezt az egyetemi professzor alapvető tevékenységének tekintem, illetve egyszerűen szeretek tanítani.

Melyek a legfontosabb kutatási területei?

Legfontosabb kutatási területeim: a társadalmi mozgalmak és különösen a munkásmozgalmak összehasonlító története; a hanyatló iparosodás összehasonlító vizsgálata, különös tekintettel a nehézipar korábbi területeire és az ipari örökség kérdéseire; historiográfia/a történetírás története; történetelmélet/a történetírás elméleti kérdései; nacionalizmus és nemzeti identitás; brit–német kapcsolatok.

Az egyik legfontosabb kutatói kezdeményezése a „Writing the Nation” című sorozat. Milyen elgondolások húzódtak meg e mögött, és milyen tapasztalatokra tett szert a kutatások során?

A „Writing the Nation” sorozat az Európai Tudományos Alap (*European Science Foundation*) által kezdeményezett program alapján indult „A múlt reprezentációja: a nemzeti történetírás a 19-20. századi Európában” címmel, 2003 és 2008 között valósult meg. Workshopok tucatjait rendeztük, amelyeken Európa huszonkilenc országának több mint kettőszázötven történésze vett részt. A kilenc kötetből álló sorozat¹ e vállalkozás legfontosabb, de semmi esetre sem az egyedüli eredménye. Azért kezdeményeztem a projektet, mert szélesebb körre szerettem volna kiterjeszteni tanulmányaimat a történetírás és a német nemzeti történetírás kialakulásáról. A német újraegyesítés hajnalán, 1990-ben ébredt fel ez irányú érdeklődésem, amikor jelentősen kezdett megváltozni a történettudományos diskurzus és az ezeket a kérdéseket tárgyaló történetírás. Mindezt könyvemben – *The Search for Normality: National Identity and Historical Consciousness in Germany since 1800* (Oxford, Berghahn Book, 1997) – tárgyaltam először. A német tapasztalatokat komparatív összefüggésbe kívántam helyezni, hogy kiderüljön, volt-e valami különös sajátosság mindebben. Cardiffban már 1997-ben nemzetközi konferenciát rendeztem a témáról, előadásai „Writing National Histories: Western Europe since 1800” címmel jelentek meg. Az Európai Tudományos Alap programja mindennek logikus kiterjesztése volt.

2015-ös könyve, „The Past as History” a sorozat összegző szintézisének is tekinthető. Mit gondol, sikerült ebben megvalósítani eredeti célkitűzéseit; milyen volt a könyv visszhangja?

Attól tartok, ezt a kérdést másoknak kell megválaszolniuk. Jómagam nehéz feladatnak tartottam. Eredetileg jóval kisebb terjedelmű könyvet akartam írni, Christoph Conraddal közösen. Végül Conrad, aki közreműködött az elméleti keretek kidolgozásában, s akivel hosszú éveken keresztül nagyon intenzív eszmecsere-t folytattam a könyvről, nem írta meg a kötet rá eső részét, s én készítettem el az egészet, de nem tudtam rövidebbre fogni mondanivalómat. Sokféle folyamatot kellett elemezni. Mindezek ellenére, remélem, néhány fontos alapon dolgot felvettem, néhány érvelést összefüggéseibe állítottam, s számos problémát felvetve olyan eredményre jutottam a nemzeti történetírás és nemzeti identitás kapcsolatára nézve Európában, amelyet az olvasó érdekesnek és revelatívnek tarthat. Egyelőre nagyon kedvezők a visszajelzések, amelyeket a nagyobb történeti folyóiratokban láttam. Több közülük kifejezetten hízelgő, a kritikusabbak nagyon konstruktív kifogásokat fogalmaztak meg, s nem vonták kétségbe a vállalkozás általános érdemeit.

¹ A sorozat köteteinek adataira lásd: Erős Vilmos: *A múlt mint történelem. (Elmélkedések Stefan Berger könyve és a „Writing the Nation” sorozat kapcsán)* című írását az Aetas jelen számában.

Tagja, sőt éveken keresztül a Nemzetközi Historiográfiai Társaság (International Comission for the History and Theory of Historiography, ICHTH) főtítkára is volt.

Csak körülbelül három éve, a 2015-ös világkongresszus óta vagyok a szervezetnek főtítkára. Nem vagyok elragadtatva itteni munkámtól, mert nem tudok elég időt szakítani rá. Az elnök, Ewa Domanska² olyan títkárt érdemelne, aki sokkal több időt tudna fordítani a szervezetnek a tagok élénk közreműködésén alapuló újjászervezésére. Több alkalommal is benyújtottam lemondásomat, de senki sem mutatott hajlandóságot a feladat ellátására.³ Attól tartok, mindeki hasonló problémákkal küzd, túl sok feladata van.

Van valamilyen hitvallása?

Mint született kétkedő, nem hiszek a szilárd hitvallásokban. Mindenképpen hiszek azonban a toleranciában, és elfogadok különböző nézőpontokat, illetve érdeklődési irányokat a historiográfiában. A legutóbbi években elégedettséggel töltött el annak a jelenségnek a felbukkánása, amit egybeűtt „boldog/örömteli sokszínűség”-nek (*happy eclecticism*) neveztem a historiográfiában.

Hogy szólnak jövőbeli tervei?

A jövőben legtöbb időmet a Bochumi Egyetem Társadalmi Mozgalmak Története Intézete, valamint a Ruhr-vidéki Alapítvány sikeres működésének fogom szentelni. Mióta átvettem az intézet irányítását és az Alapítvány igazgatói posztját, sikeresen megvalósítottunk egy nemzetközi együttműködést célzó programot, és számos projektet nyújtottunk be az előzőkben már többnyire említett alapítványokhoz: a társadalmi mozgalmak története, a nehézipar és a régiók története, az emlékeztörténet és a történetírás története témákban. Állandóan több nemzetközi kutató dolgozik az intézetben, többségük a Marie Curie Alapítvány, a DAAD vagy az Alexander Humboldt Ösztöndíj támogatásával. Az utóbbi években két sikeres MA iskolánk működött, intézetünkben jelenleg több mint húsz PhD hallgató és öt posztdoktori munkatárs tevékenykedik. Személy szerint továbbra is olyan tanulmányokat írnék, amelyek az intézet és az alapítvány tevékenységi körébe tartoznak. A következő könyvtervem egy az 1970-es évektől a jelenig húzódó történetírás-történet, amely mindenekelőtt az e területen megfigyelhető növekvő sokszínűségre és a szűk nemzeti látószögtől való elszakadásra összpontosít, ami szinte a kezdetektől fogva a huszadik század második feléig a történetírás egyik fő jellegzetessége volt.

Bochum, 2017. december 12.

Az interjút készítette: ERŐS VILMOS

² Ewa Domanskáról lásd: „Posztkoloniális értelmiséginek tartom magam”. *Beszélgetés Ewa Domanska lengyel történésszel*. A beszélgetést készítette: Erős Vilmos. *Aetas*, 25. évf. (2010) 4. sz. 151–160.

³ Jelenleg Edoardo Tortarolo, a Torinói Egyetem professzora tölti be e tisztséget.